

Ștefan Lemny, *Les Cantemir: l'aventure européenne d'une famille princière au XVIII-e siècle*, Paris, Éditions Complexe, 2009, 367 p.

Bibliografia istorică de pe continentul european a înregistrat, în ultimii ani, două volume reprezentative, din perspectivă conceptuală și metodologică asupra lui Dimitrie Cantemir (1673-1723)¹, preiluminist român de formație enciclopedică, filosof, istoric, geograf, muzicolog, unul din renumiții învățați ai epocii, disputat de mai multe nații. În primul caz este vorba, de fapt, de un volum colectiv, publicat sub egida Moldova-Institut Leipzig, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava (Hg.), *Dimitrie Cantemir: Fürst der Moldau, Gelehrter, Akteur der europäischen Kulturgeschichte*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2008, 312 p., reprezentând în esență o culegere cu lucrările Conferinței internaționale *Dimitrie Cantemir – Învățat, Principe, Actor al istoriei culturii europene* (Leipzig, 26-27 octombrie 2006). În al doilea rând, lucrarea – care ne-a parvenit tocmai din „Orașul Luminilor” –, abordează prin discursul inspirat al lui Ștefan Lemny, cunoscut istoric al culturii secolului al XVIII-lea, acum „chargé” al colecțiilor de istorie de la Biblioteca Națională a Franței, neamul Cantemireștilor – din perspectiva destinului european al unei familii princiare în veacul Luminilor.

Publicat cu concursul Institutului Cultural Român – București și, în egală măsură, a Centrului Național al Cărții din Paris, elegantul volum *Les Cantemir: l'aventure européenne d'une famille princière au XVIII-e siècle* dezbate, la îndemâna unei ample documentații științifice românești și europene și a unei metodologii moderne, destinul uman, cultural și politic al unui tată, Dimitrie Cantemir, erudit reprezentativ pentru cultura românească și continentală a veacurilor XVII-XVIII, și a fiului său, Antioh (1709-1744), întemeietor al poeziei ruse moderne, ambasador al Rusiei în Anglia și Franța. Ei au ilustrat o periegeză europeană, care a inclus „puncte de lucru” precum Istanbul, Moscova, Sankt Petersburg, Londra și Paris. Subliniem, în concordanță cu autorul, că demersul spiritual și politic al celor doi Cantemiri a contribuit la apropierea culturală a unor țări, care se cunoșteau relativ puțin (Țările Române, Rusia, Anglia și Franța), ei fiind virtuali intermediari între catolicismul european și islamul european, dacă ar fi să ne gândim doar la discursul istoric diseminat în paginile provocatoare *Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae*².

Volumul de față beneficiază de o electrizantă *Préface* a lui Emmanuel Le Roy Ladurie (p. 11-16) și o percutantă introducere, „L'Europe des Cantemir” (p. 17-24), semnată de autorul lucrării, ambele secvențe pledând pentru destinul continental al celor doi Cantemiri, pe aceeași linie înscriindu-se și un avertisment (p. 25) al lui Ștefan Lemny. Prin modul în care a fost alcătuită, această parte introductivă pregătește cititorul sufletește să parcurgă discursul efectiv al cercetătorului, echilibrat structurat doar în două părți, destul de mari dar consistente sub raportul argumentației și al valorizării judicioase a argumentației istorice, schițând pendulările de-o viață ale celor doi eroi, tatăl și fiul. Prima parte, „D'Istanbul à Saint-Petersbourg: Démétrius

¹ *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 81-82; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p.149-154.

² Și astăzi se poate utiliza cu succes ediția pregătită de Virgil Cândea, București, Rosa Vânturilor, 1999.

Cantemir” (p. 27-173) este împărțită în 8 capitole, începând cu 1. „La naissance d’un maison princière” și 2. „L’apprentissage d’un Dauphin moldave”, continuând cu „Dans le miroir des premiers écrits” ori „Sur la scène du pouvoir” și încheind cu „Le prince à sa table de travail” și „La dernière aventure”. Același număr de capitole, cu titluri atractive și chiar inspirat alese, prezintă și cea de-a doua parte, „De Russie en Occident: Antiochus Cantemir” (p. 175-319), între care atrag atenția cititorului familiarizat cu „dosarul cantemirian”: „Un jeune prince à l’aube des Lumières russes” și „Écrire et traduire: enquête d’un chemin littéraire”, după care urmează „Dans la République des lettres” ori „L’homme des lettres”, autorul încheind cu „Vie sentimentale, fin de vie”, respectiv „L’aventure européenne de l’Histoire de l’Empire ottoman”.

Atașat principiilor conceptuale și metodologice expuse în introducere, gândită și redactată din perspectiva Europei Cantemireștilor, Ștefan Lemny oferă cititorului un convingător și util epilog (p. 321-324), care precede cuprinzătoarele note ale celei de-a doua părți (p. 325-335), pregătindu-ne pentru impresionanta și folositoare secvență a bibliografiei selectivă (p. 337-358)³. În fine, după două pagini de mulțumiri (p. 359-360), ne întâlnim cu un index (p. 361-368), adevărat instrumentar al muncii de cercetare științifică, ce ajută la parcurgerea rapidă și folositoare a volumului de cititorii interesați, de la studenți în Istorie, Filologie ori Filosofie până la cercetători ai domeniilor ilustrate de cei doi Cantemiri.

Până la un anumit punct al investigației și înțelegerii istorice, lucrarea lui Ștefan Lemny urmărește – cel puțin în partea întâi – cursul, să-l numim clasic și firesc, al biografiei lui Dimitrie Cantemir, așa cum îl cunoaștem din lucrări consacrate⁴. Însă, dimensiunea bibliografică a lucrării este copleșitoare, poate și pentru că are ca punct de referință nu numai viața, activitatea și opera scrisă a celor doi Cantemiri, ci și epoca pe care au ilustrat-o. Ne gândim, de fapt, la secvențele din inspirata bibliografie selectivă, care include, de pildă, ediții ale operelor lui Dimitrie și Antioh Cantemir, manuscrise, studii și documente. Este un amănunt istoriografic semnificativ prin consecințe, care conferă lucrării parcurse cu folos și interes statutul unei cercetări actuale și moderne, prin concepție, metodologie și problematică, peste care nu s-ar putea trece cu vederea, în cazul unor noi investigații asupra vieții, activității și operei celor doi Cantemiri.

Discursul istoric al lui Ștefan Lemny, oglindit de această lucrare și structurat în două părți, incită la reflexii și concluzii, în raport direct cu sfera interesului științific al lectorului. Din punctul nostru de vedere, substanța capitolului 7 din prima parte, „Le prince à sa table de travail” (p. 127-149) ne-a captat atenția, prin confirmările și, mai ales, prin nuanțările unor concluzii asupra scrisului enciclopedistului Dimitrie

³ Aici și-ar găsi locul și provocatorul studiu al lui Pompiliu Teodor, „Dimitrie Cantemir și preiluminismul sud-est european”, în Idem, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Dacia, 1984, p. 49-71.

⁴ Avem în vedere, de pildă, P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, Editura Academiei, 1958; Constantin Măciucă, *Dimitrie Cantemir*, București, Albatros, 1972; Petru Vaida, *Dimitrie Cantemir și umanismul*, București, Minerva, 1972; Ecaterina Țarălungă, *Dimitrie Cantemir. Contribuții documentare la un portret*, București, Minerva, 1989; Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între Orient și Occident*, București, Fundația Culturală Română, 1997.

Cantemir. Calitatea de membru – din anul 1714 – al renumitei *Societas Scientiarum Brandenburgica* (viitoarea Academie din Berlin), și consecințele umano-spirituale ale unui astfel de statut; importanța culturală și istoriografică a des invocatei lucrări *Descriptio Moldaviae* (1716), cu certe valențe geografice, etnografice și politice, mai puțin istorice, asupra căreia s-a pendulat cu obstinație în perioada dictaturii comuniste; mesajul istorico-politic din *Hronicul româno-moldo-vlahilor* (redactat, inițial, în 1717, sub titlul *Historia Moldo-Vlahica*), cea mai importantă lucrare de istorie a eruditului Principe, cu elemente de teorie a istoriei, dacă avem în vedere mai puțin abordatele „Canoanele, cum vor putea, să se adeveriască lucrurile odinăoară adevărat făcute, însă în istorii târziu, și rar pomenite”, volum ale cărui principale idei istorice și politice vor fi valorificate, la un alt nivel, de unii reprezentanți ai mișcării național-politice *Supplex Libellus Valachorum* (1791) și ai Școlii Ardelene, textul circulând și în copii, mai cunoscută fiind cea din 1757, datorată dascălului Constantin Dimitrievici de la Școala de obște din Blaj; valențele cultural-științifice ale unor memorii biografice; ductul istoriografic din perspectiva „l'image de l'autre”, propus de celebra *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae* (1716), citită *illo tempore* și de Lordul Byron, ori de *Sistema religiei mahomedane* (scrisă, în 1722, în limba rusă); preocupările pentru câteva teme rusești ș.a. sunt tot atâtea chestiuni culturale, istoriografice și științifice care l-au preocupat, de altfel în mod justificat, pe Ștefan Lemny, pe parcursul acestui constructiv capitol.

Călăuzit de ideea de-a demonstra, la îndemâna unui spectru istoriografic continental impresionant, destinul european al celor doi Cantemiri, Dimitrie și Antioh, care prin viața, activitatea și opera lor pot ocupa un loc de sine stătător, într-un sinoptic al civilizației în Europa clasică – Să ne amintim de direcțiile trasate odinioară de Pierre Chaunul –, Ștefan Lemny oferă cititorilor avizați și nu numai o demonstrație istoriografică inteligentă și necesară asupra destinului uman, cultural și politic al unui ilustru părinte, Dimitrie Cantemir, simptomatic pentru căutările și formulele inovatoare ale culturii românești și europene la cumpăna veacurilor XVII-XVIII, și a fiului său, Antioh, fondator al poeziei ruse moderne, ambasador al Rusiei în Anglia și Franța. Căci, în ultimă instanță, ei au ilustrat o demnă de invidiat periegeză europeană, care a inclus mai multe „Haltungen” în Istanbul, Moscova, Sankt Petersburg, Londra și Paris. În concordanță cu argumentația istorică și demonstrația științifică a lui Ștefan Lemny, suntem de părere că demersul spiritual și politic al celor doi Cantemiri a îndeplinit un indiscutabil rol în fenomenul european anevoios și complex de apropiere culturală a unor țări (Țările Române, Rusia, Anglia și Franța) care se cunoșteau – în acea epocă – relativ puțin, Cantemireștii fiind intermediari între civilizația catolicismului de pe continentul nostru și universul islamului european. Acest rol îndeplinit justifică – suficient de argumentat – opțiunea culturală și politică a arhitectului Henri Labrouste, care l-a inclus pe Dimitrie Cantemir printre cei 810 savanți și oameni de litere mai renumiți ai umanității pe fațada Bibliotecii Sainte-Geneviève (construită în Paris, între 1843-1861), după Malebranche și Fénelon și înaintea lui Newton. Era un binemeritat omagiu adus enciclopedistului român, convingător justificat acum, sub raport cultural, istoriografic și științific, de incitanta și temeinică lucrare a lui Ștefan Lemny.

IACOB MĂRZA